

**การประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงเทคนิคของ
โครงการพัฒนาเกษตรชลประทาน
Technical Performance Assessment of
Irrigated Agricultural Development Project**

ดร.วรารุณ วุฒินิชย์^{1/}
นายชาญชัย อติวรรณพัฒน์^{2/}

บทคัดย่อ

การวิจัยเพื่อประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงเทคนิคของโครงการพัฒนาเกษตรชลประทาน มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการทำงานจากระบบชลประทาน และประเมินผลผลิตทางการเกษตร โดยเลือกโครงการพัฒนาเกษตรชลประทานลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำหรับการวิจัยเพื่อประเมินผลการปฏิบัติงานของระบบในช่วงฤดูแล้งปี พ.ศ. 2536-2537 ทำการศึกษาเพื่อคัดเลือกตรรชนีสำหรับการประเมินผล 5 ตรรชนี ผลการศึกษาพบว่าค่าความสามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ได้อยู่ในเกณฑ์ต่ำคือ 66.07 % ทั้งนี้เพราะเกิดวิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำในภาคกลางของประเทศไทย การกระจายน้ำไปสู่แปลงเกษตรกรรมมีความสม่ำเสมอดี CU เท่ากับ 95.2 % แต่เห็นได้ชัดว่าระบบส่งน้ำและกระจายน้ำเอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรที่อยู่ต้นคลองมากกว่าเกษตรกรที่อยู่กลางคลองและปลายคลอง การสูญเสียน้ำขณะส่งอยู่ระหว่าง 1.92-4.35 % ต่อระยะทาง 100 เมตร การสูญเสียที่จากช่วงคลองเหนือสามารถนำไปใช้กับช่วงคลองท้ายน้ำได้ ประสิทธิภาพการชลประทานค่อนข้างสูง เฉลี่ย 75.03 % และเกิดการขาดน้ำตอนช่วงปลายฤดู สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประสิทธิภาพการชลประทานสูงกว่าปกติ เนื่องจากการรณรงค์ให้มีการใช้น้ำอย่างประหยัด เนื่องจากสถานการณ์ขาดแคลนน้ำดังกล่าว การที่โครงการและเกษตรกรรู้ตัวล่วงหน้าว่าจะเกิดการขาดแคลนน้ำตอนช่วงปลายฤดู จึงได้วางแผนการเพาะปลูกและใช้น้ำอย่างจริงจัง โดยเริ่มการเพาะปลูกเร็วกว่าปกติ 1 เดือน ทำให้การขาดแคลนน้ำไม่รุนแรงและไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อผลผลิตแต่อย่างใด ผลผลิตเฉลี่ยของข้าวสูงกว่าเป้าหมายถึง 19 %

-
- 1/ รองศาสตราจารย์ ภาควิชาวิศวกรรมชลประทาน คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน
- 2/ วิศวกร สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และนิสิตปริญญาโทภาควิชาวิศวกรรมชลประทาน

คำนำ

Small and Svendsen (1992) จำแนกการดำเนินงานชลประทานออกตามลักษณะของกิจกรรมได้ 6 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน
2. การออกแบบ
3. การก่อสร้าง
4. การปฏิบัติงานส่งน้ำ
5. การบำรุงรักษา
6. การจ่ายน้ำเข้าสู่แปลงเกษตรกร

ทั้ง 6 ขั้นตอนดังกล่าวจะแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงเริ่มงานซึ่งเป็นช่วงที่มีการกำหนดระยะเวลาดำเนินงานไว้อย่างชัดเจน และมีช่วงระยะเวลาไม่ยาวนานนัก การดำเนินงานในช่วงเริ่มงานนี้ได้แก่ การวางแผน การออกแบบและการก่อสร้าง ส่วนการปฏิบัติงานส่งน้ำ การบำรุงรักษาและการจ่ายน้ำเข้าสู่แปลงเกษตรกรจะมีช่วงระยะเวลาดำเนินงานที่ยาวนานตลอดช่วงอายุการใช้งานของระบบชลประทานนั้น ๆ จึงจัดช่วงระยะการดำเนินงานนี้เป็นช่วงการดำเนินงานต่อเนื่อง

เมื่อพิจารณาการดำเนินงานชลประทานในประเทศไทย พบว่าลักษณะการบริหารงานและการงบประมาณของช่วงเริ่มงานกับช่วงการดำเนินงานต่อเนื่องได้ถูกแบ่งออกจากกันอย่างเด็ดขาด และมักพบว่าโครงการหลายโครงการไม่สามารถดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้เมื่อเริ่มโครงการ ดังนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานของระบบเกษตรชลประทาน

ในช่วง 13 ปีที่ผ่านมา กวางแผนและจัดการด้านการชลประทานให้ความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการวิจัยด้านการประเมินผลการทำงาน of ระบบชลประทาน เนื่องจากโครงการชลประทานต่าง ๆ มักจะไม่มี การวัดปริมาณน้ำที่ส่งให้กับพื้นที่เพาะปลูก ทำให้ไม่รู้และไม่สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบผลการทำงาน of โครงการชลประทานได้

ในปี พ.ศ. 2530 เจ้าหน้าที่ชลประทานในประเทศอินโดนีเซีย พบว่าบางพื้นที่ในโครงการชลประทานได้รับน้ำมากเกินไป ขณะที่บางพื้นที่ขาดน้ำ และเริ่มตั้งคำถามว่าทำไมการส่งน้ำ จึงไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้ จากการศึกษาพบว่าสาเหตุสำคัญเป็นเพราะ โครงการไม่มีระบบการบันทึกข้อมูลปริมาณน้ำที่ส่งให้พื้นที่เพาะปลูกและใช้ข้อมูลดังกล่าวติดตามผลการส่งน้ำ

(Monitor Performance) ที่เหมาะสม ดังนั้นเจ้าหน้าที่ชลประทานจึงได้ทำสมุดสนามให้พนักงานรักษาอาคาร ใช้บันทึกข้อมูลปริมาณน้ำที่ส่ง แล้วจึงได้พัฒนาตรรชนีในการวัดผลการทำงาน ซึ่งเรียกว่า “Management Performance Ratio” ขึ้นมาเพื่อให้หัวหน้าโครงการชลประทานใช้ในการประเมินผลการส่งน้ำ

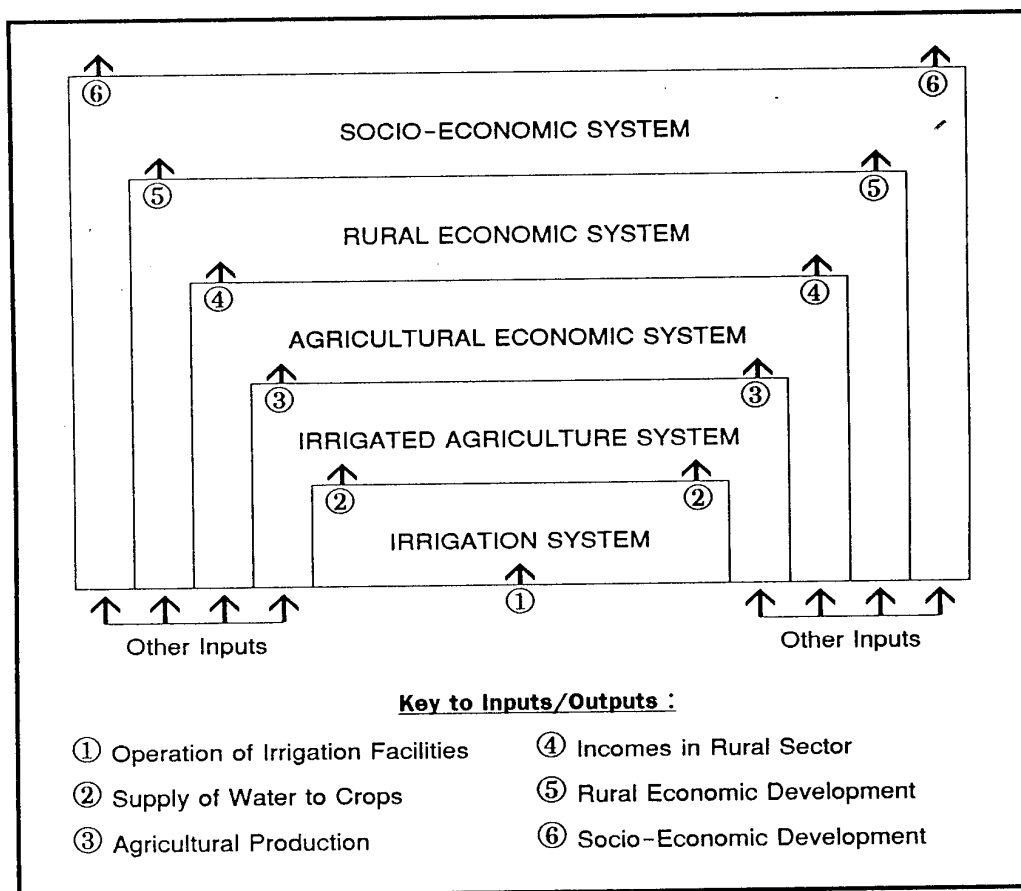
ในปี พ.ศ. 2534 IIMI ได้จัดตั้งคณะทำงานเพื่อศึกษาผลการทำงานของระบบชลประทาน เพื่อพัฒนาแผนงานวิจัย 10 ปี ซึ่งเกี่ยวกับผลการทำงานของระบบชลประทาน 4 หัวข้อ คือ (วราวุธ. 2536)

- ตรรชนีที่แสดงผลการทำงาน
- วิธีการประเมินผลการทำงาน
- การประเมินปัจจัยที่มีผลต่อผลการทำงาน
- การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของระบบเพื่อรองรับแนวทางการจัดการที่มุ่งผลการทำงานเป็นหลัก

งานวิจัยของ IIMI ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการประเมินผลการทำงาน ซึ่งหมายถึง ประสิทธิภาพ ของการดำเนินงานของโครงการหรือหน่วยงานว่าบรรลุวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่ตั้งไว้ มากน้อยแค่ไหน และยังรวมถึงประสิทธิภาพ ในการใช้ทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

IIMI ได้ร่วมกับ International Food Policy Research Institute (IFPRI) ในการพัฒนารอบแนวความคิดในการประเมินผลการทำงานของระบบชลประทานโดยพิจารณาว่าระบบชลประทานเป็นระบบล่างสุดของระบบที่ซ้อนกันและเกี่ยวเนื่องกันเป็นชั้น ๆ (Nested System) ซึ่ง Output จากระบบล่างจะเป็น Input ให้กับระบบที่เหนือขึ้นไปดังรูปที่ 1 (วราวุธ. 2537)

Small and Svendsen (1992) กล่าวถึงกรอบ สำหรับการประเมินผลการทำงานชลประทานว่าต้องคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของการชลประทาน ซึ่งสามารถพิจารณาได้ในหลายมุมมองเช่น ในมุมมองอย่างแคบ ๆ อาจมีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อการจ่ายน้ำได้อย่างเพียงพอต่อความต้องการของพืช หรือในมุมมองที่กว้างขึ้นอาจมีจุดมุ่งหมายเพื่อการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยรวมของประชาชาติ เป็นต้น จุดมุ่งหมายของการชลประทานในมุมมองต่าง ๆ นี้จะมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันเป็นชั้น ๆ ดังรูปที่ 1 โดยผลของจุดมุ่งหมายระดับล่างจะเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลต่อจุดมุ่งหมายระดับบน ที่กว้างกว่าขึ้นไป ระบบ Nested System ที่กล่าวถึงนี้ได้จำแนกออกเป็น 5 ระบบ คือ

รูปที่ 1 Inputs และ Outputs ของระบบชลประทานในแนวความคิดของ Nested Systems (Small and Svendsen. 1992)

1. ระบบชลประทาน (Irrigation System) เป็นระบบที่พิจารณาจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติงานเพื่อให้เกษตรกรได้รับน้ำตามที่ต้องการ
2. ระบบเกษตรชลประทาน (Irrigation Agriculture System) เป็นระบบที่มีจุดมุ่งหมายต่อจากการใช้น้ำชลประทานร่วมกับปัจจัยอื่นเพื่อก่อให้เกิดผลผลิตทางการเกษตร
3. ระบบเศรษฐกิจการเกษตร (Agricultural Economic System) เป็นระบบที่มีจุดมุ่งหมายถึงเศรษฐกิจการเกษตรและรายได้ในท้องถิ่นอันเป็นผลมาจากผลผลิตทางการเกษตร
4. ระบบเศรษฐกิจชนบท (Rural Economic System) เป็นระบบที่มีจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชนบทจากการที่เกษตรกรมีรายได้มากขึ้น
5. ระบบเศรษฐกิจสังคม (Socio - economic System) เป็นระบบที่มีจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติอันเนื่องมาจากการพัฒนาชนบท

Bos, M.G and et al. (1993) ได้เสนอการตรวจวัดผลการปฏิบัติงาน (Performance Measures) เพื่อสนับสนุนแนวความคิดของ Small และ Svendsen ให้ชัดเจนขึ้น โดยได้จำแนกการตรวจวัดผลออกเป็น 3 ชนิด คือ

1. การตรวจวัดวิธีการดำเนินงาน (Process Measures)
2. การตรวจวัดผลการปฏิบัติงานหรือผลผลิต (Output Measures) เพื่อสัมพันธ์เชื่อมโยงไปสู่การเป็นปัจจัยสำหรับระบบที่สูงกว่าขึ้นไป โดยจะต้องทำการตรวจวัดทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ
3. การตรวจวัดผลกระทบ (Impact Measures) หมายถึง การตรวจวัดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมซึ่งมีสาเหตุเกี่ยวเนื่องจากการชลประทาน

Bos, M.G. and et al. (1993) ยังได้เสนอตรรกะสำหรับวัดผลการปฏิบัติงาน (Performance Indicators) โดยได้จำแนกตรรกะดังกล่าวนี้ออกเป็น 3 กลุ่มตามลักษณะของผลการปฏิบัติงาน คือ

- ตรรกะนี้แสดงผลทางด้านชลศาสตร์
- ตรรกะนี้แสดงผลทางการเกษตร
- ตรรกะนี้แสดงผลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม

วัตถุประสงค์

ตามที่กล่าวแล้วว่าระบบชลประทานเป็นปัจจัยสำคัญต่อการผลิตของระบบเกษตรชลประทานซึ่งควรมีการประเมินผลเพื่อให้ทราบถึง ผลการดำเนินงานและสมรรถนะในการผลิตของระบบเกษตรชลประทาน การศึกษานี้จึงเน้นการวิจัยเพื่อประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงเทคนิคของโครงการพัฒนาเกษตรชลประทาน โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ประเมินผลระบบชลประทาน
2. ประเมินผลผลิตทางการเกษตร

อุปกรณ์และวิธีการ

อุปกรณ์

- (1) เครื่องวัดความเร็วกระแสไฟฟ้า (Current Meter)
- (2) อุปกรณ์สำหรับการตรวจวัดระดับน้ำที่ขังในแปลงนา ซึ่งประกอบด้วยหลักไม้ขนาด 1.5" x 3" x 0.50" ม. ทาสีแดงสลับขาวและไม้บรรทัดติดตะขอลายแหลม
- (3) เครื่องวัดปริมาณน้ำฝนอัตโนมัติแบบเทนน้ำทิ้ง ยี่ห้อ OTA Keiki Seisakusho No. 202147
- (4) แบบสอบถามการใช้พื้นที่และผลผลิตทางการเกษตร

วิธีการ

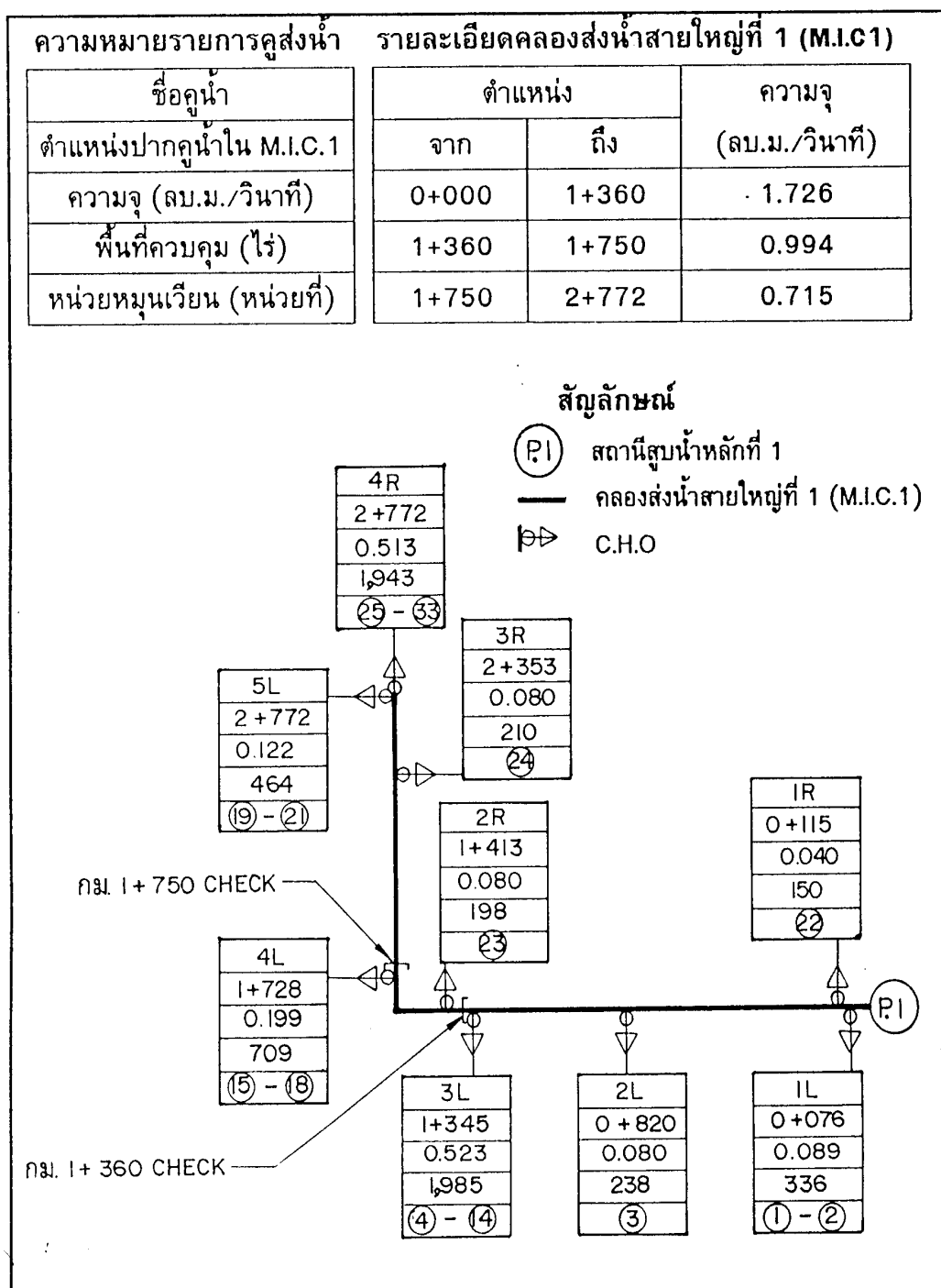
(1) การเลือกพื้นที่สำหรับการประเมินผล

เนื่องจากโครงการมีพื้นที่ทั้งสิ้น 78,000 ไร่ ถูกแบ่งออกเป็น 10 พื้นที่ส่งน้ำ การควบคุมการส่งน้ำและระบายน้ำของแต่ละพื้นที่แบ่งแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด ดังนั้นผลปฏิบัติงานของแต่ละพื้นที่ส่งน้ำจะเป็นอิสระต่อกัน

การวิจัยเพื่อประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงเทคนิคของโครงการพัฒนาเกษตรชลประทานจะทำเฉพาะในพื้นที่ส่งน้ำ (Irrigation Block) ที่ 1 ซึ่งมีพื้นที่ 6,233 ไร่เท่านั้น เหตุผลที่เลือกพื้นที่ส่งน้ำที่ 1 ในการศึกษาเพราะเป็นพื้นที่ที่ได้รับการก่อสร้างและใช้งานในลำดับแรก ๆ ฉะนั้นรูปแบบการเพาะปลูกและความคุ้นเคยในการใช้น้ำ การส่งน้ำและบำรุงรักษาตลอดจนวิธีการเกษตรกรรมต่าง ๆ จะอยู่ในลักษณะที่มีความเปลี่ยนแปลงน้อย ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ แผนภูมิระบบส่งน้ำของพื้นที่ส่งน้ำที่ 1 แสดงอยู่ในรูปที่ 2

(2) วิธีการรวบรวมข้อมูล

การประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงเทคนิคจะต้องใช้ข้อมูลปัจจัยพื้นฐานของโครงการ ซึ่งสามารถจำแนกข้อมูลที่ต้องการออกเป็น 2 ชนิดคือ

รูปที่ 2 แผนภูมิระบบส่งน้ำของพื้นที่ส่งน้ำที่ 1

(1) ข้อมูลที่มีการบันทึกรวบรวมไว้โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่

- ข้อมูลการเดินเครื่องสูบน้ำ ของสถานีสูบน้ำหลักที่ 1
- ข้อมูลระดับน้ำที่ ปตร. ปลายคลองสาย 4 โครงการชลประทานเจ้าเจ็ดบางยี่หน
- ข้อมูลปริมาณน้ำฝนรายวัน โครงการชลประทานเจ้าเจ็ดบางยี่หน
- ข้อมูลผลผลิต จากรายงานข้อมูลผลผลิตของกรมส่งเสริมการเกษตร

(2) ข้อมูลที่ไม่มีการบันทึกรวบรวมไว้

การรวบรวมข้อมูลชนิดนี้จึงจำแนกออกได้เป็น 2 วิธีการ คือ

(ก) วิธีการสอบถาม

โดยการสอบถามเกษตรกรโดยตรงเกี่ยวกับข้อมูลการใช้พื้นที่ (Land Use) และผลผลิต การสอบถามข้อมูลการใช้พื้นที่ ได้สอบถามเกษตรกรทุกรายในพื้นที่ส่งน้ำที่ 1 ข้อมูลที่ถามเกษตรกร คือ

- พื้นที่ปลูกข้าว พืชไร่ พืชสวน
- พันธุ์พืช
- ช่วงเวลาที่ปลูกหรือหว่าน (สำหรับข้าว)
- ผลผลิต (ถึง/ไร่)

นอกจากนี้ยังได้ทำการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการใช้น้ำจากโครงการประกอบ ด้วย เช่นรับน้ำจากคูส่งน้ำของโครงการพัฒนาเกษตรชลประทานเท่านั้น หรือต้องสูบน้ำด้วยตนเองร่วมด้วยเป็นครั้งคราว หรือไม่สามารถรับน้ำจากโครงการได้เลย

(ข) วิธีการตรวจวัด

- การตรวจวัดอัตราการไหลของน้ำในคลอง - คูส่งน้ำ ด้วยเครื่องวัดความเร็วกระแสน้ำ โดยได้กำหนดจุดตรวจวัดทั้งในคลองสายใหญ่ และคลองซอยไว้ 12 จุด เพื่อนำมาใช้คำนวณหาอัตราการสูญเสียน้ำขณะส่งน้ำ (Conveyance Loss)

- การตรวจวัดระดับน้ำที่ขังในแปลงนา ที่ทำการวัดระดับน้ำที่ขังในแปลงนาในช่วงเวลาเดียวกันทุกวัน ในการศึกษานี้ จะวัดทั้งสิ้นจำนวน 9 จุด เริ่มวัดจากจุดที่ 1 เป็นลำดับไปจนถึงจุดที่ 9 โดยเริ่มวัดที่เวลาประมาณ 09.00 น. ของทุกวัน

- การตรวจวัดปริมาณน้ำฝน วัดปริมาณน้ำฝนโดยใช้เครื่องวัดน้ำฝนแบบอัตโนมัติ ซึ่งติดตั้งที่ห้วงงานโครงการพัฒนาเกษตรชลประทานฯ นอกเหนือจากการรวบรวมข้อมูลฝนรายวันจากสถานีวัดน้ำฝนของโครงการชลประทานเจ้าเจ็ดบางยี่หน

(3) วิธีการประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงเทคนิค

ประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงเทคนิคของโครงการพัฒนาเกษตรชลประทานโดยใช้ตรรกะนิวัดผล 5 ตัว คือ

(1) การตรวจวัดปริมาณน้ำที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ (Water Availability)

$$= \frac{\text{ความสามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ได้ (ในมิติของจำนวนวันใช้น้ำ)}}{\text{จำนวนวันที่สามารถทำการสูบน้ำได้จริงในฤดูกาลเพาะปลูก}} \times 100\% \dots\dots\dots (1)$$

(2) การตรวจวัดการสูญเสียน้ำขณะส่งน้ำ (Conveyance Loss)

การตรวจวัดการสูญเสียน้ำขณะส่งน้ำ จะวัดในคลองส่งน้ำสายใหญ่ที่ 1 จำนวน 3 จุดตามขนาดความจุของคลองส่งน้ำสายใหญ่ที่ 1 นั้น และจะวัดในคลองส่งน้ำสายซอยและ/หรือคูส่งน้ำอีกจำนวน 3 ช่วงคลอง คือ กลุ่มบริเวณต้นคลองได้แก่ 1L, 2L และ 1R กลุ่มบริเวณกลางคลองได้แก่ 3L, 4L และ 2R และกลุ่มบริเวณปลายคลองได้แก่ 5L, 3R และ 4R แล้วสุ่มช่วงคลองที่จะทำการตรวจวัดจากกลุ่มคลองดังกล่าวจำนวน 1 จุดต่อกลุ่ม

การตรวจวัดการสูญเสียน้ำขณะส่งน้ำจะใช้วิธีตรวจวัดอัตราการไหลของน้ำด้วย Current Meter ที่จุดต้นทางกับจุดปลายทาง แล้วคำนวณหาอัตราการสูญเสียด้วยสมการ

$$= \frac{\text{อัตราการสูญเสียน้ำขณะส่งต่อระยะทาง 100 เมตร}}{\text{อัตราการไหลที่จุดต้นทาง - อัตราการไหลที่จุดปลายทาง} \times 100 \dots\dots\dots (2)}$$

ระยะทาง (เป็นเมตร) ระหว่างจุดต้นทางกับปลายทาง

(3) การตรวจวัดความทั่วถึงและเป็นธรรมในการกระจายน้ำ (Equity of Water Distribution)

เนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่ของโครงการเป็นพื้นที่ปลูกข้าว ดังนั้นการตรวจวัดความทั่วถึงและเป็นธรรมของการกระจายการส่งน้ำ จะกระทำด้วยการตรวจสอบความสม่ำเสมอของระดับน้ำที่ขังในแปลงนา โดยใช้ Christiansen Uniformity Coefficient (CU) ดังสมการ

$$CU = \left[1 - \frac{\sum_{i=1}^n |D_i - \bar{D}|}{n \cdot \bar{D}} \right] \dots\dots\dots (3)$$

กำหนดจุดตรวจวัดที่ช่วงต้นคลอง กลางคลอง และปลายคลอง ของคลองส่งน้ำสายใหญ่ที่ 1 รวมจำนวน 3 บริเวณ โดยในแต่ละบริเวณจะทำการตรวจวัด จำนวน 3 จุดต่อคลอง รวมจุดตรวจวัดความสม่ำเสมอของการได้รับน้ำทั้งสิ้นจำนวน 9 จุด

(4) การตรวจวัดประสิทธิภาพการชลประทาน (Irrigation Efficiency)

ประสิทธิภาพการชลประทาน จะคำนวณจากสมการ

$$\text{ประสิทธิภาพการชลประทาน (\%)} = \frac{\text{ปริมาณน้ำที่พืชต้องการตามทฤษฎี} \times 100}{\text{ปริมาณน้ำที่ส่งให้ทั้งหมด}} \dots\dots\dots (4)$$

(5) การตรวจวัดผลผลิต (Crop yields)

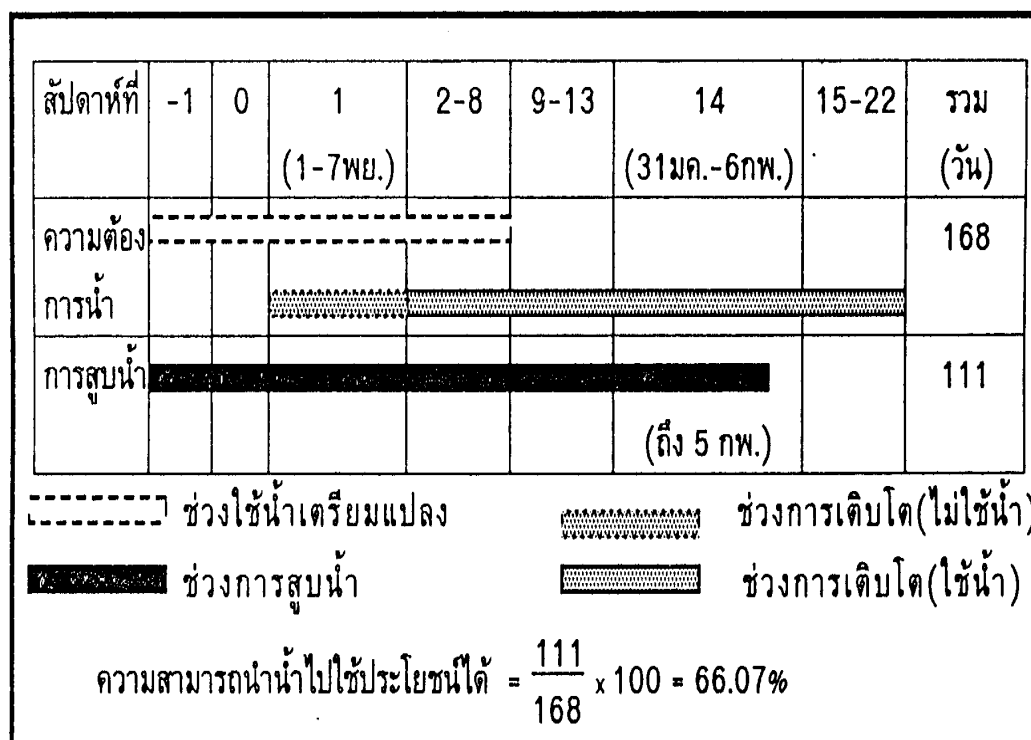
การตรวจวัดผลผลิต โดยการคำนวณตรชนีผลผลิตดังสมการ

$$\text{ตรชนีผลผลิต} = \frac{\text{ผลผลิตที่ได้จริง}}{\text{ผลผลิตเป้าหมาย}} \dots\dots\dots (5)$$

ผลการศึกษาและวิจารณ์

1. ปริมาณน้ำที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์ข้าว วิธีการปลูก และช่วงเวลาเริ่มปลูก ทำการคำนวณหาความต้องการน้ำตามทฤษฎีเริ่มจากการใช้น้ำเพื่อการเตรียมแปลงไปจนถึงสิ้นสุดการใช้น้ำเพื่อการคายระเหย คิดเป็นจำนวนวันที่ต้องการสูบน้ำจำนวน 168 วัน เมื่อตรวจสอบการสูบน้ำของสถานีสูบน้ำหลักที่ 1 พบว่าต้องหยุดสูบน้ำก่อนสิ้นสุดฤดูแล้งเพาะปลูก เนื่องจากภาวะวิกฤตขาดแคลนน้ำในเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์จึงต้องกำหนดมาตรการจำกัดปริมาณน้ำและพื้นที่ปลูกพืชฤดูแล้ง โดยทำการสูบน้ำได้เพียง 111 วัน คิดเป็น

ความสามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ได้ (ในมิติของจำนวนวันใช้น้ำ) เท่ากับ 66.07 % ดังแสดงในรูปที่ 3

รูปที่ 3 แผนภาพแสดงช่วงความต้องการน้ำชลประทานและช่วงการสูบน้ำ
(ชาวนชัย. 2539)

ค่าดัชนีความสามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ได้ (ในมิติของจำนวนวันใช้น้ำ) มีค่าเพียง 66.07% โดยทั่วไปควรเป็น 100% (กรณีที่ไม้ขาดน้ำ) แสดงถึงความไม่เพียงพอของน้ำต้นทุนในฤดูนาปรังนี้หรือจัดการน้ำของไม่ดีซึ่งควรมีผลกระทบต่อผลผลิตแต่เมื่อตรวจสอบดัชนีผลผลิตกลับพบว่าได้ค่าสูงกว่าที่คาดหวังไว้ประมาณ 19 % สาเหตุที่เป็นเช่นนี้สามารถอธิบายได้ดังนี้คือ

(1) ความต้องการน้ำของพืชในแต่ละวันมีค่าไม่เท่ากันประกอบกับเมื่อพิจารณาเปอร์เซ็นต์พื้นที่ปลูกข้าว และค่าสัมประสิทธิ์พืชที่ปรับแล้ว จะเห็นได้ว่าในช่วงสัปดาห์ที่ 15 เป็นต้นไป ที่ไม่สามารถสูบน้ำได้นั้น เป็นช่วงเวลาที่เริ่มมีการเก็บเกี่ยวทำให้พื้นที่ปลูกข้าวเริ่มลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสัปดาห์ 18 เป็นต้นไป ไปจะเหลือพื้นที่ปลูกข้าวน้อยมาก ส่วนสัมประสิทธิ์

พืชที่ปรับแล้วมีค่าลดลงต่ำกว่า 1 ตั้งแต่สัปดาห์ที่ 16 เป็นต้นไป จากข้อมูลดังกล่าว สามารถอธิบายได้ว่าในช่วงสัปดาห์ที่ 15-22 ที่ไม่สามารถสูบน้ำได้นี้ เป็นช่วงที่ความต้องการน้ำของพื้นที่เริ่มลดลงโดยจะลดลงอย่างมากตั้งแต่สัปดาห์ที่ 18 เป็นต้นไป นั่นคือปริมาณน้ำที่ต้องการสำหรับพื้นที่เพาะปลูกในช่วงที่ไม่สามารถสูบน้ำได้นี้มีค่าไม่มาก

(2) เมื่อพิจารณาช่วงที่ไม่สามารถสูบน้ำได้ปรากฏว่าเป็นช่วงปลายฤดู และเริ่มมีการเก็บเกี่ยวแล้วแสดงว่าเป็นช่วงที่มีข้าวอยู่ในระยะออกดอกบางส่วน ระยะสร้างเมล็ดบางส่วน ระยะเมล็ดสุกบางส่วน และระยะเก็บเกี่ยวบางส่วน ดังนั้นการขาดน้ำ ในช่วงนี้จึงมีผลกระทบต่อผลผลิตของพื้นที่ไม่มากนัก

(3) การที่สถานีสูบน้ำหลักที่ 1 ไม่สามารถสูบน้ำเข้าสู่ระบบส่งน้ำได้นั้นมิได้เป็นสิ่งที่คาดว่าจะก่อให้เกิดสภาวะขาดน้ำสำหรับการเพาะปลูกอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เนื่องจากช่วงที่ไม่สามารถสูบน้ำได้นั้นเป็นช่วงปลายฤดูซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกลดน้อยตามที่กล่าวถึงข้างต้นแล้วประกอบกับแปลงเกษตรกรรมของพื้นที่นี้ได้รับการพัฒนาระบบเกษตรชลประทานให้สามารถส่งน้ำและระบายน้ำให้ถูกแปลงได้ ดังนั้นในกรณีของแปลงที่มีความต้องการน้ำเพื่อการเจริญเติบโตและสร้างผลผลิต ซึ่งเหลืออยู่เป็นส่วนน้อยของพื้นที่ทั้งหมด สามารถแก้ไขบรรเทาสภาวะการขาดน้ำลงได้โดยการสูบน้ำจากแหล่งน้ำภายในพื้นที่ซึ่งได้น้ำที่ระบายมาจากแปลงที่จะทำการเก็บเกี่ยว กับน้ำผิวดินที่ตกค้างอยู่ตามทางน้ำธรรมชาติและคู-คลองระบายน้ำในพื้นที่นั่นเอง

ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ดัชนีผลผลิตมีค่าสูงไม่สอดคล้องกับดัชนีแสดงความสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

2. การสูญเสียน้ำขณะส่งน้ำ การตรวจวัดกระทำในคลองส่งน้ำสายใหญ่ คลองส่งน้ำสายย่อย และคูส่งน้ำ ช่วงระยะทางจากจุดต้นทางตรวจวัดถึงจุดปลายทางตรวจวัด ระหว่าง 250-600 ม./ช่วง รวม 6 ช่วง ได้ค่าการสูญเสียน้ำขณะส่งน้ำระหว่าง 0.0016-0.0629 ลบ.ม./วินาทีต่อระยะทาง 100 ม. คิดเป็น 1.92-4.35 %ต่อระยะทาง 100 ม. ดังแสดงในตารางที่ 1 โดยการสูญเสียใน 4 ช่วงคลองจะมีค่าประมาณ 2% ต่อระยะทาง 100 ม. ยกเว้นในอีก 2 ช่วงคลองที่มีค่าการสูญเสียสูงกว่าช่วงตรวจวัดอื่น ๆ ประมาณ 40%-120% เพราะมีอาคารชลประทานที่มีสภาพไม่เหมาะสมต่อการใช้งานอยู่ในช่วงการตรวจวัดนั้น และเมื่อนำผลที่ตรวจวัดได้มาคำนวณค่าเฉลี่ยใหม่โดยตัดค่าที่ผิดปกติ (2 ช่วง) ออก จะได้ว่าการสูญเสียน้ำขณะส่งน้ำมีค่า 10.32% ต่อช่วงระยะทาง 500 ม. (โดยประมาณ)

ตารางที่ 1 การสูญเสียน้ำขณะส่งน้ำ (Conveyance Loss)

สายน้ำ	ตำแหน่ง (กม.)		ระยะทาง (ม.)	อัตราการไหล (ลบ.ม./วินาที)		การสูญเสียน้ำขณะส่งน้ำ			
						ตามระยะตรวจวัด		ต่อระยะทาง 100 ม.	
	จาก	ถึง		ต้นทาง	ปลายทาง	ลบ.ม./ วินาที	%	ลบ.ม./ วินาที	%
M.I.C.1	0+030	0+330	300	1.8090	1.6204	0.1886	10.43	0.0629	3.48
M.I.C.1	1+390	1+640	250	1.2424	1.1654	0.0770	6.20	0.0308	2.48
M.I.C.1	1+780	2+080	300	0.7596	0.7139	0.0457	6.02	0.0152	2.01
1-2L	0+030	0+330	300	0.0721	0.0627	0.0094	13.04	0.0031	4.35
1R-3L	0+080	0+680	600	0.2418	0.2139	0.0279	11.54	0.0047	1.92
3R	0+030	0+630	600	0.0732	0.0637	0.0095	12.98	0.0016	2.16

จากการตรวจสอบสภาพอาคารควบคุมน้ำชลประทานขณะตรวจวัดน้ำพบว่า มีอาคารชลประทานสภาพชำรุดไม่เหมาะสมต่อการใช้งานอยู่ในช่วงคู-คลองที่ทำการตรวจวัดการสูญเสียน้ำขณะส่ง อาคารชลประทานที่พบว่าเป็นปัญหาในคลองส่งน้ำสายใหญ่และสายย่อยได้แก่ อาคารบังคับน้ำ C.H.O ส่วนอาคารในคูส่งน้ำได้แก่อาคารแบ่งน้ำ การสูญเสียที่พบส่วนมากเกิดจากบานประตูหรือช่องควบคุมการไหลของน้ำชำรุดบกพร่อง น้ำที่สูญเสียจากช่วงคลองหนึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้สำหรับช่วงคลองด้านท้ายน้ำ ด้วยเหตุดังกล่าวถ้าไม่พิจารณาถึงการซ่อมหรือปรับปรุงอาคารซึ่งเป็นวิธีที่สมควรกระทำที่สุดแล้ว อาจทำการปรับปรุงแบบการส่งน้ำเพื่อลดปัญหาการสูญเสียในกรณีดังกล่าวได้ เช่น ปรับรูปแบบการส่งน้ำสำหรับช่วงคลองด้านท้ายน้ำ โดยพิจารณาถึง Return Flow จากช่วงคลองเหนือหน้าด้วย แต่วิธีการดังกล่าวนี้เป็นเพียงการแก้ไขเพื่อลดปัญหาได้ในระดับหนึ่งซึ่งแน่นอนว่าประสิทธิภาพย่อมต่ำกว่าการส่งน้ำตามรูปแบบและเกณฑ์ที่ออกแบบไว้

การสูญเสียในส่วนนี้ทำให้ช่วงคลองท้ายน้ำมีปริมาณน้อยกว่าที่ออกแบบไว้ ทำให้พื้นที่ปลายคลองส่งน้ำนั้นได้รับน้ำไม่เพียงพอ และเป็นเหตุให้เกษตรกรบางส่วนต้องสูบน้ำด้วยตนเองตามที่กล่าวถึงแล้วข้างต้น

3. ความทั่วถึงและเป็นธรรมในการกระจายน้ำ สัมประสิทธิ์ความสม่ำเสมอการได้รับน้ำ (CU) จากการวัดความลึกของระดับน้ำที่ซึ่งในแปลงนาที่ตำแหน่งต่าง ๆ ในโครงการเป็น

รายวันรวมทั้งสิ้น 9 จุดมีค่าเท่ากับ 95.2% โดยความลึกเฉลี่ยของระดับน้ำที่ขังในแปลงนาแต่ละจุดจะแตกต่างจากค่าเฉลี่ยของทั้งหมดระหว่าง -8.22% ถึง +13.70% ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ความสม่ำเสมอของการได้รับน้ำ

ช่วงคลอง	จุดตรวจวัด	ความลึกเฉลี่ยของแต่ละจุด (D_i), ซม.	$D_i - \bar{D}$ (ซม.)	$ D_i - \bar{D} $ (ซม.)	ความแตกต่างจากค่าเฉลี่ย (%)
ต้นคลอง	1	9.360	1.128	1.128	+13.70
	2	8.423	0.191	0.191	+2.32
	3	8.508	0.276	0.276	+3.35
กลางคลอง	4	8.060	-0.172	0.172	-2.09
	5	8.019	-0.213	0.213	-2.59
	6	7.555	-0.677	0.677	-8.22
ปลายคลอง	7	8.408	0.176	0.176	+2.14
	8	7.921	-0.311	0.311	-3.78
	9	7.838	-0.394	0.394	-4.79
เฉลี่ย/รวม		8.232	-	3.538	-
สัมประสิทธิ์ความสม่ำเสมอของการได้รับน้ำ (CU) = $\left[1 - \frac{3.538}{9 \times 8.232}\right] \times 100 = 95.2\%$					

CU มีค่าเฉลี่ยได้เท่ากับ 95.2 % ความลึกของน้ำที่ขังในแปลงเฉลี่ย 8.23 ซม. ค่าสูงสุดและต่ำสุดมีค่าแตกต่างกัน 22 % แสดงว่าการได้รับน้ำของแปลงเกษตรกร ในพื้นที่มีความใกล้เคียงกัน ซึ่งหมายถึงการกระจายการส่งน้ำว่าสามารถกระทำได้อย่างสม่ำเสมอดีพอสมควร อย่างไรก็ตามแปลงที่อยู่บริเวณต้นคลองได้รับน้ำมากกว่าแปลงที่อยู่กลางและปลายคลอง แต่เมื่อพิจารณาผลสำรวจการใช้ที่ดิน พบว่าเกษตรกรบางส่วนต้องสูบน้ำด้วยตนเองเป็นครั้งคราวเข้าร่วมสมทบกับน้ำจากโครงการ และเกษตรกรบางส่วนต้องสูบน้ำด้วยตนเองทั้งหมด แสดงว่าตรรชนีความสม่ำเสมอของการส่งน้ำที่ทำการตรวจวัดได้นี้ไม่ใช่ตรรชนีที่เกิดจากการได้รับน้ำจากโครงการเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามสามารถกล่าวได้ว่าพื้นที่ศึกษานี้มีศักยภาพที่ทำให้เกิดความสม่ำเสมอของการได้รับน้ำดี

4. ประสิทธิภาพการชลประทาน

จากการคำนวณปริมาณน้ำที่ต้องการตามทฤษฎี และปริมาณน้ำที่สูบน้ำทั้งหมด สามารถคำนวณหาประสิทธิภาพการชลประทานรายสัปดาห์ได้ดังแสดงในตารางที่ 3 ซึ่งพบว่าประ

ประสิทธิภาพการชลประทานมีค่าระหว่าง 42.08% - 96.28% ค่าประสิทธิภาพการชลประทานตลอดช่วงฤดูแล้วเท่ากับ 75% ซึ่งนับว่าสูงมาก

การคิดประสิทธิภาพการชลประทานโดยวิธีการนี้เป็นไปในลักษณะของการเปรียบเทียบอุปสงค์ (Demand) กับอุปทาน (Supply) ดังนั้นถ้าอุปทานน้อยกว่าอุปสงค์จะทำให้ประสิทธิภาพมีค่าเกิน 100% ได้ตั้งเช่นในสัปดาห์ที่ 13 และ 14 ค่าประสิทธิภาพการชลประทานเกิน 100% นี้ซึ่งหมายถึงการส่งน้ำไม่เพียงพอกับความต้องการ (Under irrigation)

เนื่องจากปริมาณน้ำที่ต้องการมีจำนวนน้อยในช่วงสัปดาห์แรก ๆ และค่อย ๆ เพิ่มมากขึ้นในช่วงสัปดาห์หลัง ๆ แต่ปริมาณน้ำที่สูบได้กลับมีจำนวนลดลงโดยแนวโน้มของปริมาณที่สูบได้ สวนทางกับแนวโน้มของปริมาณน้ำที่ต้องการ จึงทำให้ประสิทธิภาพการใช้น้ำในที่คำนวณได้มีค่าน้อยในช่วงสัปดาห์แรก ๆ และมีค่าสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนมีค่าเกิน 100% ในสองสัปดาห์สุดท้าย ค่าปริมาณน้ำที่ต้องการ ปริมาณน้ำที่สูบได้ และประสิทธิภาพการใช้น้ำที่คำนวณได้ นี้ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึง

1. การสูบน้ำเพื่อส่งให้กับพื้นที่เพาะปลูกนี้ ทำโดยไม่ได้พิจารณาถึงปริมาณความต้องการน้ำของพื้นที่แตกต่างกันไปตามช่วงเวลาต่าง ๆ และความแตกต่างของอัตราการสูบน้ำเมื่อระดับน้ำในคลองเปลี่ยนไป โดยจะเห็นได้จากชั่วโมงการสูบน้ำแต่ละวันเท่ากันทุกวันคือ 10 ชั่วโมงต่อวัน แทนที่จะพิจารณาเพิ่มหรือลดเวลาการสูบน้ำให้สอดคล้องกับความต้องการน้ำของพืช

2. ปริมาณน้ำต้นทุนที่มีจำนวนจำกัด และเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การใช้น้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพดีกว่ากรณีที่มีปริมาณน้ำต้นทุนเหลือเฟือ

ประสิทธิภาพการชลประทานเฉลี่ย 75 % ค่อนข้างสูง ทั้งนี้เพราะปริมาณน้ำที่สูบเข้าสู่ระบบส่งน้ำโดยสถานีสูบน้ำหลักได้ถูกส่งแบบหมุนเวียนให้เกษตรกรตามปกติ น้ำที่เหลือใช้หรือที่สูญเสียขณะส่งจากช่วงคลองเหนือน้ำจะถูกเกษตรกรทำน้ำสูบน้ำกลับไปใช้อีก

ตารางที่ 3 ประสิทธิภาพการชลประทานของพื้นที่ส่งน้ำที่ 1

ลำดับที่	ช่วงเวลา	ปริมาณน้ำที่ต้องการ ตามทฤษฎี (ลบ.ม.)	ปริมาณน้ำที่สูบ (ลบ.ม.)	ประสิทธิภาพ (%)
1	1-7 พ.ย. 36	202,708	480,996	42.14
2	8-14 พ.ย. 36	278,858	474,480	58.77
3	15-21 พ.ย. 36	272,227	469,188	58.02
4	22-28 พ.ย. 36	218,126	459,900	47.43
5	29 พ.ย.36-5 ธ.ค. 36	254,434	448,020	56.79
6	6-12 ธ.ค. 36	311,954	435,204	71.68
7	13-19 ธ.ค. 36	338,852	419,220	80.83
8	20-26 ธ.ค. 36	347,585	370,080	93.92
9	27 ธ.ค. 36-2 ม.ค. 37	358,914	372,780	96.28
10	3-9 ม.ค. 37	370,214	443,016	83.57
11	10-16 ม.ค. 37	379,746	456,120	83.26
12	17-23 ม.ค. 37	389,278	441,756	88.12
13	24-30 ม.ค. 37	394,044	388,368	101.46*
14	31 ม.ค.37- 5 ก.พ. 37	369,700	321,012	115.17*
รวม	1 พ.ย. 36-5 ก.พ. 37	4,486,640	5,980,140	75.03

หมายเหตุ : * ปริมาณน้ำที่สูบได้มีปริมาณน้อยกว่าปริมาณน้ำที่ต้องการ หรือเกิดการขาดน้ำ

5. ผลผลิต ผลผลิตเป้าหมายในกรณีของข้าวนาปรังคือ 72 ถัง/ไร่ (โครงการพัฒนาเกษตรชลประทาน ลุ่มน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก, 2525) สำหรับผลผลิตที่ได้จริงจากการสอบถามข้อมูลกับเกษตรกรเป็นรายบุคคล เมื่อคำนวณเป็นผลผลิตเฉลี่ยของพื้นที่แยกออกตามหน่วยหมุนเวียน (33 หน่วย) ได้ 74.91-94.27 ถัง/ไร่ โดยเฉลี่ยรวมของทั้งพื้นที่ศึกษาเท่ากับ 85.65 ถัง/ไร่ ดังแสดงในตารางที่ 4 คิดเป็นดรรชนีผลผลิต (Yield Performance) เฉลี่ยของพื้นที่แยกออกตามหน่วยหมุนเวียนระหว่าง 1.04-1.31 โดยค่าเฉลี่ยรวมของทั้งพื้นที่ศึกษาคือ 1.19 แสดงว่าผลผลิตเฉลี่ยรวมของพื้นที่สูงกว่าเป้าหมายที่คาดหวังไว้ถึงร้อยละ 19 โดยทุกหน่วยหมุนเวียนได้ผลผลิตสูงกว่าเป้าหมาย และเมื่อพิจารณาสถิติการเกษตรของประเทศไทยปีเพาะปลูก 2536/2537 (ศูนย์สถิติการเกษตร, 2537) พบว่าผลผลิตเฉลี่ยของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และของภาคกลางเท่ากับ 64.8 ถัง/ไร่ และ 67.3 ถัง/ไร่ แสดงว่าผลผลิตเฉลี่ยของโครงการได้สูง

กว่าผลผลิตเฉลี่ยของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และของภาคกลางถึงร้อยละ 24.34 และ 21.42 ตามลำดับ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

(1) หน่วยหมุนเวียนที่ได้ผลผลิตเฉลี่ยสูงสุด (หน่วยการใช้น้ำที่ 8) อยู่ในช่วงกลางคลองส่งน้ำสายใหญ่โดยอยู่ในบริเวณช่วงปลายคลองซอยมีพื้นที่ปลูกข้าว 246.0 ไร่ (สูงเป็นอันดับที่ 3 จากพื้นที่ปลูกข้าวเฉลี่ย 165.32 ไร่/หน่วยหมุนเวียน และหน่วยหมุนเวียนที่มีพื้นที่ปลูกข้าวสูงสุดคือ 254.15 ไร่) จากข้อมูลดังกล่าวแสดงว่าหน่วยหมุนเวียนที่ 8 สามารถให้ผลผลิตได้สูงสุดทั้งที่สภาพทางกายภาพของหน่วยหมุนเวียนนี้ไม่ใช่สภาพที่เหมาะสมที่สุดต่อการได้รับน้ำจากโครงการ

(2) หน่วยหมุนเวียนที่ได้ผลผลิตเฉลี่ยน้อยกว่า 80 ถัง/ไร่ มีทั้งหมดจำนวน 5 หน่วยในจำนวนนี้มี 2 หน่วยหมุนเวียนที่ตั้งอยู่ในช่วงคลองส่งน้ำสายใหญ่ และอยู่ติดกับคลองส่งน้ำสายใหญ่ด้วย สภาพทางกายภาพเหมาะสมต่อการได้รับน้ำจากโครงการสูงกว่าหน่วยการใช้น้ำที่ 8 มากแต่กลับได้ผลผลิตต่ำเป็นอันดับที่ 2 และ 5

จากตรรกะที่ทำการตรวจวัดได้และข้อพิจารณาดังกล่าวข้างต้น สามารถอธิบายได้ว่าการพัฒนาเกษตรชลประทานเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการเกษตรกรรมทำให้ได้ผลผลิตที่สูงขึ้นโดยมีข้อได้เปรียบจากระบบชลประทานเป็นพื้นฐาน แต่ข้อได้เปรียบจากระบบชลประทานเพียงอย่างเดียวนั้นมิได้เป็นปัจจัยชี้ขาดต่อผลผลิตสูงสุด

สรุป

การประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงเทคนิคของโครงการพัฒนาเกษตรชลประทานลุ่มน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ในช่วงฤดูแล้งปี พ.ศ. 2536-2537 โดยใช้ตรรกะแสดงผลปฏิบัติงาน 5 ตรรกะพบว่าความสามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ได้อยู่ในเกณฑ์ต่ำคือ 66.07% ทั้งนี้เพราะเกิดวิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำในภาคกลางของประเทศไทย การกระจายน้ำไปสู่แปลงเกษตรกรรมมีความสม่ำเสมอ CU เท่ากับ 95.2% แต่เห็นได้ชัดว่าระบบส่งน้ำและกระจายน้ำเอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรที่อยู่ต้นคลองมากกว่าเกษตรกรที่อยู่กลางคลองและปลายคลอง การสูญเสียน้ำอยู่ระหว่าง 1.92-4.35% ต่อระยะทาง 100 เมตร มีอาคารชลประทานชำรุดไม่เหมาะสมต่อการใช้งานทั้งในคลองสายใหญ่ คลองซอย และในคูส่งน้ำ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการสูญเสียน้ำออกจากช่วงคลอง แต่อย่างไรก็ตามน้ำที่สูญเสียจากช่วงคลองเหื่อนน้ำยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์กับช่วงคลองท้ายน้ำได้ ประสิทธิภาพการชลประทานสูงถึง 75.03% เนื่องจากโครงการ

และเกษตรกรรู้ตัวล่วงหน้าว่าจะเกิดการขาดแคลนน้ำตอนช่วงปลายฤดู จึงได้มีการวางแผนการเพาะปลูกและใช้น้ำอย่างจริงจัง ผลผลิตข้าวสูงกว่าเป้าหมายถึง 19 %

ตารางที่ 4 ผลผลิต (ข้าวนาปรัง) และดัชนีผลผลิต

หน่วย หมื่นไร่ ที่	พื้นที่ นาข้าว (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	ผลผลิต เฉลี่ย (กิโลกรัม/ไร่)	ดัชนี ผลผลิต	หน่วย หมื่นไร่ ที่	พื้นที่ นาข้าว (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	ผลผลิต เฉลี่ย (กิโลกรัม/ไร่)	ดัชนี ผลผลิต
1	67.6550	62.49725	95.38	1.28	18	254.1500	210.50025	82.83	1.15
2	195.0900	169.25875	86.76	1.21	19	95.1150	77.09200	81.05	1.13
3	235.3100	205.21475	87.21	1.21	20	136.9900	117.97200	86.12	1.20
4	161.3225	149.10375	92.43	1.28	21	159.7100	130.54125	81.74	1.14
5	97.7500	91.27500	93.38	1.30	22	128.0000	112.60000	87.97	1.22
6	195.0000	182.60000	93.64	1.30	23	204.2450	162.67600	79.65	1.11
7	89.0350	77.42350	86.96	1.21	24	187.3125	151.46975	80.86	1.12
8	246.0000	231.90000	94.27	1.31	25	132.6450	117.98050	88.94	1.24
9	134.0000	112.10000	83.66	1.16	26	223.2400	193.71750	86.78	1.21
10	207.9000	176.83400	85.06	1.18	27	144.1000	122.00600	84.67	1.18
11	242.0000	211.20000	87.27	1.21	28	252.4025	210.37600	83.35	1.16
12	155.6225	143.99675	92.53	1.29	29	180.8250	151.86000	83.98	1.17
13	134.0000	123.30000	92.01	1.28	30	201.0675	175.15975	87.11	1.21
14	126.3500	107.28000	84.91	1.18	31	232.0000	173.80000	74.91	1.04
15	101.5000	91.70000	90.34	1.25	32	137.0000	108.20000	78.98	1.10
16	106.6050	80.47600	75.49	1.05	33	156.2500	124.37500	79.60	1.11
17	135.4150	116.29925	85.88	1.19	รวม	5455.6075	4672.785	85.65	1.19

หมายเหตุ : ผลผลิตเป้าหมายของข้าวนาปรัง = 72 กิโลกรัม/ไร่

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนต้องขอขอบคุณคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ได้ให้ทุนอุดหนุนการวิจัยเรื่อง “การประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงเทคนิคของโครงการพัฒนาเกษตรชลประทาน” ในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- (1) โครงการพัฒนาเกษตรชลประทานลุ่มน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก. 25253 สรุปคำชี้แจงโครงการ. สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, กรุงเทพฯ. 6 น.
- (2) ชัญชัย อติวรรณพัฒน์. 2539. การประเมินผลการปฏิบัติงานในเชิงเทคนิคของโครงการพัฒนาเกษตรชลประทาน. วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท. ภาควิชาวิศวกรรมชลประทาน. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- (3) วราวุธ วุฒินิชย์. 2536. งานวิจัยด้านการจัดการการชลประทาน . วิศวกรรมสาร มก. ฉบับที่ 19 ปีที่ 7 เมษายน-กรกฎาคม. น. 73-78. คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- (4) วราวุธ วุฒินิชย์. 2537. แนวความคิดในการจัดการระบบชลประทาน ตอนที่ 1 : การทำงานของระบบชลประทาน. วิศวกรรมสาร มก. ฉบับที่ 22 ปีที่ 8 เมษายน-กรกฎาคม. น. 47-52. คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- (5) ศูนย์สถิติการเกษตร. 2537. สถิติการเกษตรของประเทศไทยปีเพาะปลูก 2536/37. เอกสารสถิติการเกษตร เลขที่ 16/2537. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, กรุงเทพฯ. 266 น.
- (6) BOS, M.G., Murray-Rust, D.H., Merrey, D.I., Johnson, H.G. and W.B. Snellen (1993), Methodologies for Assessing Performance of Irrigation and Drainage Management, A Paper presented at 15th International Congress of ICID, Hague, Netherland.
- (7) Small, L.E. and M. Svendsen (1992), A Framework for Assessing Irrigation Performance, IFPRI, Washington, D.C., USA.